

Rerum Naturalium Fragmenta No. 35

<i>Szemere László: A kis békászó sasról (Aquila pomarina Brehm)</i>	3
<i>Szemere László: A kócsag hajdani fészkelése és tenyésztése a Bodroghözben</i>	13
<i>Szemere László: Különféle adatok a buhuról</i>	15
<i>Szemere László: A konyhakertet ásassuk fel minél később</i>	19

Budapest
1920

A kis békászó sasról (*Aquila pomarina* Brehm)

Írta: Szemere László.

Ezen sas Csíkmegyének legközönségesebb ragadozó madarai közé tartozott a háború kezdetéig. Mivel a megye időnként harctér volt, azért számuk 1918-ra nagyon megcsappant. Annak idején főleg a tavaszi vonulások alkalmával lehetett csoportosan is látni e sasokat, és pedig 5-15 darabot kitevő laza társaságokban. Több példány fordult meg kezemen s 4 fészket is leltem, ezekről szólnak az itt következő adatok.

1. 1910. április 13-án Csíkcsatószeg mellett lőtt folt-nélküli, barna példány, már citromsárga szemmel, szemeiben azonban a barna szín márványozásszerűleg még visszamaradt. Méretei: H: 62, sz: 48, f: 24, cs: 3-4, 1: 9-5 cm. Röptére 1-38 m.

2. 1910 május 15-én Csíkcsekefalván fészkeről lőtt öreg tojó. Citrom-sárga szeméből már hiányzik a barna márványozás. Igen fakó-barna, minden nagyobb folt nélkül, csak a feje világosabb. Méretei: H: 60, sz: 49, f: 24, 1: 9.5 cm. Súlya 1.75 kg. A fészek vékonyabb fenyőfán volt, a csíkcsekefalvi Csipkésvápá nevű hegy keleti lejtőjén levő fenyvesben, nem messzire egy kígyászölyv fészketől. Fentírt napon két gyengén kotolt tojás volt benne. Foltozásuk tipikus, belsejük kifúvás után világos fűzőldnek látszott. Méreteik: I. 6.4 – 5.5, II. 6.6 – 5.3 cm.

Az erdő tengerszint feletti magassága kb. 1000 – 1100 méter között lehet, kívülről fenyvest mutat, de fiatal, elég sűrű bükk aljnövényzettel. Az erdő állománya igen vegyeskorú és vastagságú fákból áll, a fészek egy vékonyabb fenyőfán kb. 6 –

7 m. magasan volt. Szilárd alapzata volt, amennyiben a fa azon magasságban régebben kettétörött s egy oldalág vette át a vezérhajtás szerepét, de a törzstől annyira távol, hogy a fészek a letört törzsön centrikusan nyugodhatott. Egyébként lazán volt meg- építve. Déli irányban kis kirepülő tisztása volt.

Ugyanazon erdőben 1911-ben – július 10-én – ismét leltem egy kis béká-szó sasfészket, alig 200 méterre a leírt fészektől. Ez is egy vékonyabb fenyőnek 6–7 méter magasan levő kigömbülésébe volt építve. Kirepülő tisztása igen kicsiny. Egyetlen egy, gyér pettyezésű, jól kinőtt fióka volt a fészekben. Barna tollain még imitt-amott rajta volt a pihe.

Megjelöltem a M. kir. Madártani Intézet 3447. számú sasgyűrűjével. Az öreg madarakat nem bántottam, azon reményben, hogy ott 1912-ben újra kapok fészket, esetleg a gyűrűzött fiókat is viszontlátom. 1912-ben azonban ismét más fészekben költött a saspár, ráakadni azonban nem tudtam, bár az öregeket többször láttam s hallottam a fióka hangját is. Nagyon tömött az erdő, azután meg a hely valóságos ragadozómadár-kolónia, kirepített egerészölyvek és karvalyok lármájukkal untalan félrevezettek. Ott szólt a kígyászölyv fióka is, hangja nyomán annak a fészket meg is találtam. (Közölve az 1912. évi Aquila 449. oldalán.)

Mindezeknek a nyávogását a szajkók mesterileg utánozgatták s bizony sokszor megesett, hogy egy-egy vijjogás után megindulva, szajkót kaptam.

Valószínű, hogy a békászó sasok titokban szerencsésen felnevelték fiaikat.

3. 1910 augusztus 1-én Csíkcsatószezen lőtt tojó. Nagyon kopott. Csak tarkótollazata világosabb feltűnőbben, kevésbé a szárnytő a szárnyhajlásig. Szeme barna. Méretei: H: 66, sz: 47-5, f: 24, l: 10. Röptére 1.5 m.

4. 1911-ben Marostordamegyében lőtt, csinos pettyes példányt kaptam. Méretei: H: 65, sz: 45, f: 23, l: 10. cs: 4.7 (viaszhártyával). Röptére: 1.4 m. Gyomrában egy patkány volt.

5. 1911 április 18-án Csikszentsimonon lőtt vén tojó példány. Méretei: H: 59, sz: 45'5, f: 24, l: 9, súlya 1.2 kgr. Kopottas, egyszínű barna, farkán 10 jól kivehető sötétebb keresztsáv, az alsó farkfedők végei pettyesek, szárnyán a harmadrendű fedők (fent, párhuzamosan a vállal) erősen világosbarnák, inkább mocskos fehérek. Szeme világosbarna.

6. 1911 augusztus 3-án nálam nyaraló unokaöcsém lőtt egy szép barna, tömött tollazatú kis békászó sast a csikszent mártoni Telekaszó nevű erdőségben. Méretei: H: 63, sz: 45, f: 24, l: 9, cs: 5.0 (viaszhártya nélkül). Röptére 1.8 m. Súlya 1.5 kgr.

7. 1911 szeptember 4-én az uzvölgyi Aklos-csárda nevű hely közelében lőtt fiatal (?) példányt vettem, ez sötétbarna színű, világos okker pettyezéssel a háton, szárnyon, fejen, farkfedőkön, combon. Gyérebben az alsó testen is. Méretei: H: 56, sz: 46, f: 24, l: 8, cs: 4.3 (viaszhártyával). Röptére 1.4 m. Súlya 1.25 kgr. Szeme barna.

8. 1912 június 18-án Csikszentmártonon Finta József járásbíró lőtt egyet, melyet nekem ajándékozott. Ez vedlés által igen meggyérült tollazatú példány volt. Úgy láttam, hogy nyáron az

álltollai feltűnően meggyérülnek e sasoknak. Méretei: H: 60, sz: 45, f: 22, 1: 8. cs: 5 (viaszhártyával) (8 anélkül). Röptére 1.52 m.

Kopott tollazata alól rendes barna, csak az alsó farkfedők világos okkersárgák, csaknem fehérek. Álláról feltűnően sok toll hiányzik, kevesebb a tarkójáról is, de azok már utónövésben vannak, sötétbarna színükkel (barna hegygel) élesen kirínak a környező világosbarna, kopott tollak közül. A hát is vegyes színű, főleg a válla erősen világos, csaknem mocskosfehér. A bal vállon is van új növesű toll, ezek csaknem feketék, barna pettyel a végeiken. A kisebb szárnyfedők rendes barnák, széles, világos okker szegessel, erősebben felfelé. A másodrendű evezők és a nagyobb fedők sötétbarnák, főleg előbbiek határozottabban csikozottak. Kimetszésükig az elsőrendű evezők is ilyenek, innét csaknem feketék. Felső farkfedők barnák, világos okker hegyekkel. Az alsó 8-10 tollról a vitorla felülről 8–10 centiméter hosszant lekopott. Ilyen megtépett toll akad az alsó farkfedők között is.

Láthatjuk tehát, hogy az előtörő (új növesű) tollak a sas minden részén sötétebbek a régi tollazatnál, sőt pettyesebbek is, úgy hogy a sas a kivedlés után jóval pettyesebb lett volna. Ezen példány szeme barna volt.

9. 1912 július 17-én Csikszentmártonon unokaöcsém lőtt egy vékony termetű, igen tarka-barka tollazatú példányt. Ez igen jámboran bevárt minket egy utszéli fűzfa hegyén, még a békászó sasoknál tapasztalható csekélyfokú óvatosságot sem tartotta be.

Méretei: H: 59, sz: 47, f: 23, 1: 9'5, cs : 4-3 viaszhártyával, anélkül 3 cm. Röptére: 1.58 m.

Szine kopott, de határozott barna, álltollai jórészt hiányoznak. A régi barna tollazaton a pettyezés első szemlélésre általánosan piszkos-fehéret mutat. Előtörő barna tollak, világosbarna hegygel, az egész testen elszórva találhatóak, legsűrűbben pedig a tarkón.

Nyaktőtől az alsó farkfedőig is barnaszínű, minden tollhegyen 1-3 cm. hosszú piszkosfehér pettyel. Ilyenek a szárnyhajlásban levő fedők is. Evezők és fark sötétbarnák, harántcsikozás nyomaival. Az evezőtollak feletti szárnyfedők is kopott-barnák. Ellentétűs a csüd és lábszár, ahol a barna tollakon nagyobb a folt s világosabb is az okkerszín (a foltok). Az új tollazata ennek is a 8. szám alatt leírt példány tollazatához lett volna hasonlatos, a mostani tollazata azonban amazénál jóval pettyesebb. Szeme barna, átmenet a sárgába.

10. 1913 június 4-én Csíkszeredán lőtt példány méretei: H: 62, sz: 47, f: 24, 1: 9.3, cs: 2.8 cm. (Leirási adatai felett most nem rendelkezem).

11. 1913 augusztus 19. Beregszászról kaptam egyet. Alól gyér pettyes, főül főleg a válltollak pettyes végűek. Tarkó sötét okkerbarna. A madár fő alapszíne sötét csokoládébarna. Méretei : H : 62, sz : 45, f: 24.5, 1: 10, cs: 3-5 cm.

12. 1913 szeptember 5. Csíkszereda példány, határozottan barna szemmel, más adatai, mint a méretei, nem állnak rendelkezésemre. H: 62, sz: 47, f: 23.5, 1: 9.5, cs: 3.4 cm (viaszhártyától ivben).

Mivel a szín és nagyságbeli adatokon kívül adataim e sas elterjedési köréhez is támaszpontok, azért fentiekén kívül korábbi, részletesebb leírás nélküli adataimat is közlöm.

13. 1907 augusztus 7-én Farkasfaluról (Szepes m.) kaptam egyet. Méretei: H: 60, sz: 46, f: 26, 1: 9, cs: 2.5 (viaszhártyától a hegyéig). Röptére 1.4 m. Súlya (üres gyomorral) 1.35 kgr.

14. 1907 augusztus 6-án Vitányi László barátomtól kaptam egy öreg példányt Királyhelmechről (Zemplén m.). Szeme sárga volt. Méretei: H: 61, sz: 48, f: 25.5, 1: 8.5. Súlya 1.6 kgr. Röptére 1.6 m.

Zemplénmegye erdős részein is közönséges, vagy legalább is volt régebben, amerre megfordultam, észleltem is. Két darab van a sárospataki ev. ref. Kollégium gyűjteményében is. Közelebbi adatok híján méreteiket nem közölhetem.

1908 augusztus 25-én azonban egy bizonyító példány is megfordult a kezemen és pedig Tarnán (Zemplén m.), ahol id. Szeöts Béla uradalmi intéző úr — intézetünk levelező tagja — vendégje voltam s ahol mint kezdő, a madártanba bevezetést is nyertem.

Ezekén kívül fészkelési időben észleltem Keletgaliciában 1915-ben, Keresztényfalván (Brassó m.) 1916 tavaszán és nyarán, Herkules-fürdőn 1913 tavaszán, végül Csikmegyében 1918-ban (tavasszal és nyáron) úgy az északi (gyergyói), mint a déli (alcsiki és felcsiki) részeken.

Adataim szerint is (dacára, hogy kevésről van szó) látnivaló, hogy e sas az egész Kárpátokban elterjedt, mert a közbülső

megyékéből is bőven került lőtt példány a tömészekhez és a gyűjteményekbe; ezeket azonban, nem lévén céлом itt e sas elterjedési körét tárgyalni, nem említem fel.

1. Phot. Dr. Szláv Tibor. *Aquila pomarina* fészek. = Horst von *Aquila pomarina*.

Részemről főként azt akartam kidomborítani, hogy a kis békászó sas színezetének kiinduló pontja — pettyes tollazat, barna szem — és végállomása — fakóbarna, alig pettyes tollazat, citromsárga szem — között időlegesen a réginél sötétebb tollazat meg-megszakitja a fokozatos átmenetet, lehet ugyan, hogy csak látszólagosan.

Ugyanis a napfény szintompító (fakító) hatását is számításba kell venni, mert az tény, hogy az új tollak a régi, napfénynek sok időn át kitett tollaknál sötétebbek, de az nem bizonyos,

hogy sötétebbek még a korábbi tollazat kezdeti színénél is, míg t. i. az ki nem fakult.

Az 1. ábra egy bükkfán lévő fészket ábrázol, ezt egy kissé kotolt tojással 1913 május 16-án leltük Fitód község (Csik m.) alsó bükkösében.

2. Phot. Dr. Szlavy Tibor. *Aquila pomarina*.

Mivel Csíkmegye javarészt fenyves, e sasok ott úgy látszik, túlnyomólag fenyőfára rakják fészkeiket. 1913 tavaszán Zsögöd község Rejtekvölgy nevű erdejében is leltem egy fészket, ez vastagabb fenyőfán kb. 8 méter magasan a törzs közelében, az oldalágakon nyugodott.

Ezen fészekben két egymásután következő éven költött, egy ízben a tojást kiszedtem.

A 2. ábra egy Csíkszentmártonról származó, sebesült példányt ábrázol és pedig 1913 május hóból, méreteit és leírását azonban nem rögzíthettem, mivel a sas a fényképezés után eltűnt a sűrű aljnövényzetű erdőben, nagy bosszúságára dr. Szlávy Tibor barátomnak, kivel ezen felvételeket eszközöltük.

Budapest, 1920 szeptember hó.

(*Aquila*, vol.27, 1920, p.55-60)

A kócsag hajdani fészkelése és tenyésztése a Bodroghözben.

Szemere László

Az 1918. évi Aquila mellékletében megjelent „A kócsag hajdani és jelenlegi fészkelőtelepei Magyarországon” című értekezés a kócsagtenyésztés lehetőségét is érinti. Erre nézve óhajtok egy történeti adatot közölni, habár csak közvetett bizonyítékot szolgáltat arról, hogy már a régi időkben is foglalkoztak a kócsagtenyésztéssel. Tiszakarádon, Zemplén megyében hajdan, mikor az egész Bodroghöz egy mocsár volt, költött a kócsag.

Valamilyen ügyletből kifolyólag a karádiak kötelesek voltak minden tavasszal bizonyos mennyiségű kócsag tojást beszállítani a leleszi káptalannak. Egy ízben az éppen kócsag tojást szállító emberek útközben megháltak valahol s éjszaka két pataki diák kicserélte a kócsag tojásokat bagoly tojásokkal s az emberek ezeket vitték el Leleszre, ahol azután a tyúk alatt kikeltek a kócsag helyett a bagoly fiókák. Innen származik a karádiak ma is élő gúnyneve : „karádi bagoly”. Ez tehát némi nyom arra, hogy Leleszen hajdanta kócsagtenyésztéssel foglalkoztak. Az ott székelő történelmi nevezetességű káptalan irattárában esetleg közelebbi adatokat is lehetne erre nézve találni.

(Aquila, vol.26, 1919, p.105-106)

Különféle adatok a buhuról.

Szemere László

1910-ben Csíkszentmártonon láttam egy kitömött him példányt, amelyet egy csúrról lőttek le. Párját az erdőn egy vadász lelőtte, ezután az említett buhu a faluig követte a vadászt, hol az egyik szélső csúrra szállt, ahol lelőtték.

1910. április 16-án Csikmegye, Kászonfeltiz határában, a Szarvaskő meredek, sziklás oldalában két kotolt tojasu fészket leltem. A falu végén levő vizierejü fűrészmalom egész közel volt az amúgy is kényelmesen megközelíthető fészkekhez, mikor ott jártam, akkor ott járt egy kopó is, valószínűleg nem először, s valószínűleg azért, hogy a buhu tojásait, elorozza. Lehet, hogy efféle okból volt az egyik tojás bezúzva.

A jól elérhető sziklaodú elég boltozatos volt, kis mélyedésében az idők folyamán kevés föld gyűlt össze, ezen volt a két tojás. A fészkek körül mókus, valamilyen egér, továbbá rák maradványokat találtam. A tojások méretei: 5.7—4.9 és 5.6—5.1 *cm*. 1910. április 29-én ugyancsak Csikmegye Kozmás községében, illetve annak északi szélétől kb. egy kilométerre levő erdejében egy három tojasos fészkekaljat találtam. Az u. n. Farkasvölgyre lenéző, kb. 60—70 fokos lejtő középmagasságában, déli lejtén, a földön volt a fészkek, de egy kisebb szikla boltozatosan föléje hajlott.

A környék fenyővel gyéren, de mogyoró és fiatal tölgy aljnövényzettel sűrűn volt benőve. A fészkek környékén talált köpeteket széiszedtem, azok túlnyomórészt mókus és egér csontokból álltak, de rákpáncélt és ollót, halszálkát és sündisznó tüskét is leltem benne. A madárvilágból

császármadár, hamvas varju és szajkó maradványai voltak láthatók. Ha ott voltam, a fészekhez ritkán jöttek, egy ízben ilyenkor az egyik, valószínűleg a tojó *kvo-kve-kve-kve-kve-kvekk* formán szólt, (szaporázva) mire társa hanyagul odavetett *puvu*-val válaszolt.

A tojásokat kotlós lyuk alá tettem, s május 10-én kikelt az egyik, míg a másik kettő zápon maradt, az egyik a tyúk alatt el is tört. Az épen maradt méretei: 5.8—4.7 cm.

Mikor kikelt a fióka, nem voltam odahaza, akkor állítólag egészen csupasz lett volna. Másnap azonban már mindenütt fehér pihe volt rajta. Az első 24 órában semmit sem adtam neki, azután 3 drb, frissen lőtt verébnek belső részeit és agyvelejét ette meg.

Csak éjjelre mertem a bagolyfiat a kotló alá visszatenni, nappalon át egy lyukas oldalú dobozban volt, toll között. Ezen alkotmányt a konyhában a sütő felett mérsékelt temperaturájú helyre leltem.

Hangja a kis búbjának, amikor nincs baja, legfeljebb kissé éhes: *jityityi—jityityi—jityityityilye*, vagy röviden is szólt: *jityityi*, máskor: *jity—jityilyi*. Ha valami nagy baja vol. akkor *zsë, zszsë* formán adott annak kifejezést. Megelégedettségét rövid *lyi, tyi*-szerű pitlyegéssel jelezte.

14-én már nem tettem vissza a tyúk alá. Vak volt május 24-ig, aznap reggel felhasadt a szeme, de azért lezárva tartotta másnapig, mert a hasadás nem volt elég hosszú. Pihéje piszkosabb (szürkés) lett, hangja pedig érdekesebb. Ökölnyi

nagyságot ért el. 27-én gyomor-romlás miatt (távollétemben nem megfelelően etették) elpusztult.

1911-ben nem ugyanazon a ponton, de a régi fészektől nem messze költött mindkét pár. A kozmásit nem leltem meg, a kászonszeltiziből június 15-én egy kinőtt fiókát kaptam, ezt felnevelve, tartottam egészen 1914. augusztus 1-ig, a háború kilöréséig. Buhuzáshoz 1912. őszétől használtam, mely célját jól betöltötte. A fészkenél (1911. jun. 15.) egy egész süldő nyúl, s egy öregebb nyúlnak a fele volt, azonkívül mókus vagy patkánymaradékok.

Az említetteken kívül Csikszentmárton határában mutattak nekem ugyancsak meredek lejtőn, gyéren benőtt, alig sziklás hegyoldalon egy buhufészket 1910. május 13-án, mások azonban öregebb bükkfák odvából is szedték azon a vidéken.

A fentemlitett buhum 1912. májusában kezdett vedleni, június 11-ig kb. 10–20 arasznyi hosszú has és háti tolla hullott ki, azután egy szép, 36 cm. hosszú evezője. A buhupárok már januárban sűrűn szólnak, egyszer megfigyeltem, hogy röptében is szólt, de csak egy "buhu"-t, hamar leszállt, s ott aztán sűrűn szólt.

A kezemen megfordult lőtt buhuk testméretei:

1. 1911. dec. 30. *Marosvásárhely*. f. H:67.5, sz: 49.5, f:28, l: 9, cs: 5-3.

2. 1912. *Gernyeszeg* (Marostorda m.) f. Súly: 2.8 kgr., H: 70, sz: 48, f.: 29.5, l: 8.2, cs : 3.8.

3. 1912. dec. 15. *Zsögöd* (Csík m.) Ad. f. Súly 2.1 kgr. H: 66, sz: 45, f: 27, l: 8.3, cs: 3.7. Viaszhártyája csaknem fekete (sötét palaszürke). Ezen példány fiókszárnyain 6—7 mm-es szárnykarmok voltak.

4. 1913. *Kovászna* (Háromszék m.) f. Súly 2.9 kgr. H: 68, sz: 49 f: 28, l: 8, cs : 4.2, vaskos, tömzsi. (E tekintetben különbségekre vélek visszaemlékezni.) A lábkörmei is legyenek rögzítve és pedig ívben mérve a jobb láb hátsó ujj körme 4.2, a külső 3.9, a középső 4.5, végül a belső 4.6 cm. hosszú volt.

(*Aquila*, vol.27, 1920, p.255-257)

A konyhakertet ásassuk fel minél később

Szemere László.

A konyhakertet ásassuk fel minél később, legalább is madár-védelmi szempontból. Hozzátehetem még, hogy ne egyszerre, hanem lehetőleg 5-10 négyszögölnyi darabokban.

Ez már a következtetésem idei csekély kertészkedésemből. U. i. ősszel nem volt időm azt a néhány négyszögölnyi kertet, amely itt (Budapest, Pasarét) rendelkezésemre áll, felásni, s csak december első hetében, s akkor is 3 nap délutánjain dolgozva végezhettem el a munkát.

Másnap reggel 5- 6 feketerigó, ugyan-annyi széncinege és veréb turkált nagy buzgón a felásott földcskén, s nem eredménytelenül. Csak egy feketerigó maradt egy izben éhesen, az ugyanis lecsípett egy pár szem hólyagmogyorót (*Staphylea pinnata*) és fürtös bodzát (*Sambucus racemosa*), mely gyümölcsöket pedig, amint eddig megfigyeltem, csak hébe-korba eszik meg itt. A hólyagmogyorót a földről felrebbenve csipte le, csőrével párszor összenyomta s úgy nyelte le egészben.

(*Aquila*, vol.27, 1920, p.262-263)